

TARİHİ ÇEVRE KORUMADA SOSYAL ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ

Prof. Mübeccel KIRAT

Daha önceki konuşmada da vurgulandığı gibi, belirli bir şehir yapısının belirli bir toplumla beraber olduğu, toplum değiştiği zaman kentin fizik yapısının da değiştiği, bu nedenle eski yapıya ait binaları ve bazı fiziksel özelliklerin korunması için, hem eskiyi hem de yeniye bilmenin gerekliliği unutulmamalıdır. Örneğin; eski sanayi öncesi toplumuna özgü bir kentte anıtsal binaların ve konakların mutlaka kent merkezinde yer aldığı kesindir. Oysa modern sanayi kentlerinde bu oluşum değişmekte merkeze iş yerleri gelmekte ve büyürken de etrafında ne varsa silip süpürmektedir. Bu nedenle eğer eski kentin yapısına özgü bazı şeyler korunmak isteniyorsa, yeni modern sanayi kentinin oluşurken, neleri nasıl yaktığının bilinmesi gerekmektedir.

Aslında ben, sanat tarihçisi, mimarlık tarihçisi ya da korumacı olmadığım için "koruma şöyle olmalıdır" demiyorum ama, özellikler kentlerle ve kentlerin fizik yapısıyla çok ilgili olduğum için, korumaya yönelik çalışmalarında bu yönden neyin eksik olduğunu görebildiğim kadar vurgulamak istiyorum. Korumayla uğraşanlar önce neyi koruyacaklarına iyi teşhis edemeyebiliyorlar, ya da eğer teşhis etmişlerse, koruyacakları şeyi neden ve neye karşı koruyacaklarına iyi saptayamıyorlar. Bu konuda yaşadığımız çevreden çok basit bir örnek verilebilir; Örneğin sık sık İstanbul'un tarihi yarımadası üstündeki herhangi bir binanın korunmasından bahsedilir. Ama neye karşı koruyacağız? Bu belirlenmemiştir. Yıllara karşı mı koruyacağız, yoldan geçenlerden mi koruyacağız? İçinde oturanlara karşı mı koruyacağız? Örneğin içinde çok temiz tek bir hanım oturuyorsa, belki de ondan korumayacağız. Önemli olan neden korunacağını teşhisini doğru yapmaktır. Ancak ondan sonra nasıl korunacağı konusundaki yöntemlerin belirlenmesi söz konusu olabilir. Ama koruma yöntemine karar verebilmek için, önce mutlaka neyin, kimden korunacağını iyi bilinmesi gerekir. Bu anlamda iyi bilinecek şeyler, Mimarlıkla Sosyal Bilimlerin üst üste çakıştıkları noktada yer almaktadır. Bir yandan korunacak binayı iyi bilmek gerekirken, bir de buna ek olarak bu yapının hangi zamanda, nasıl bir toplum yapısında, hangi işlevleri gören, ne biçim bir kurumsal insanlar topluluğu tarafından kullanıldığının iyi bilinmesi gerekmektedir. Dolayısıyla koruyucularla, planlılar bu durumda aynı yerde durmaktadırlar. Çok disiplinli bir bilgi gereksinimi olmakta, nasıl planlıların planlama yapabilmek için, çeşitli bilgi dallarında uzmanlaşmaya yakın bilgi sahibi olmaları, yani, oldukça iyi ekonomi, oldukça iyi ulaşım

düzeni, oldukça iyi sosyoloji, oldukça iyi yatırım, işletmecilik v.b. bilmeleri gerekliyse, bir anlamda korumacıların da aynı şeyi bilmeleri gerekmektedir. Ayrıca korumacıların "korumacı" olmaları nedeniyle, özellikle daha eski zamandaki toplum yapısında bu çeşitli disiplinlere özgü olguların nasıl olduğunu, yeni toplumda bunların yapısının neye dönüştüğünü bilmeleri ve ayrıca birinciden ikinçiyeye geçerken bütün bir toplum yapısı değişmesi sürecinin açık seçik bilincinde olmaları lazımdır. Böylece bir korumacı önce eskiyi bir toplum yapısı, etkileşimler sistemi olarak iyice bilmelidir. Yani korumaya kalkıştığı binanın ya da çevrenin, eski yapı içerisinde nerede durduğunu, kimler tarafından kullanıldığını, içinde neyin neye tahsis edilmiş olduğunu -en ayrıntılı biçimde- bilmelidir. Ayrıca bu bilgilere ek olarak bugün içinde yaşadığı toplumun gerekli yönlerini iyice bilmelidir. Örneğin bir bankayı, bankanın işletme tarzını, bankanın fiziksel yapı gereksinimini, çevrede alabileceği yeri, bunun nedenlerini bilmek gerekir. Ama bu da yeterli değildir, o eski toplum yapısına özgü özellikleri yeni toplum yapısının özellikleri haline gelirken geçirdiği bütün süreci bilmek de gerekir. Yani, değişmeden büyük ölçüde haberdar olması gerekir. Eğer koruması değişmeyi bilmiyorsa ilgilendiği yapının içindeki toplumsal, ekonomik fonksiyonunun ne olduğunu, nasıl değişip ne hale geldiğini bilmiyorsa koruması bir laf kalabalığından öteye gidemez. İşin aslında, İstanbul gibi kentlerin (bir zamanlar Roma'da öyleydi) büyük dramı budur. Herkes korumak istemekte ama neyi, kimden koruyacağını bilmediğinden istenilen sonuç elde edilememektedir.

Bu inter disiplinli yaklaşım meşalesini, neleri nasıl ele almalı ve bu bilgileri nasıl genişletmek gerektiği üzerinde biraz daha durup ayrıntıya inmekte yarar vardır. Bu konuda tarihi yarımada örneğinden gidilebilir. Bilindiği gibi tarihi yarımada'da sız sık söz konusu olan ağır taş binalar, hanlar mevcuttu. Korumacılar, XV ve XVI. yüzyıla ait bu tarihi uzun mesafe hanlarının iç yapısını ve ne biçim bir ticarete konu olduklarını, bilmek zorundadılar. Ayrıca, ihtisaslaşmış, hayvanı ve taşıyıcısı hanın dışına çıkmış, yalnız malların teşhiri içinde kalmış bir han yapısının XVII. yüzyıldan sonra ortaya çıktığının bilincinde olmaktadır, ve hanın o devirdeki sanayi öncesi İstanbul'unda çok belirli, saraya göre, kışlalara göre, bürokrasinin konaklarına göre nerede yerleştiğini bilmeleri gerekir. Bugün, modern sanayileşme süreci içerisinde İstanbul'un o yöresi bütün fonksiyonel özelliklerini değiştirmiş ve bu eski ticaret hanlarına hiç orada olması gerekmeyen ve istenmeyen maden işleme atölyeleri girmiştir. Maden işleme atölyelerine girmesinin temel nedeni, makinalarını koyacak sağlam bina aramaları, duvar aramaları, taban aramalarıdır. Bir diğer neden ise, bugün artık parakende satışın ve bürokrasinin yerleşmek istedikleri yönlerin kenarında kalmış olan bu yörede onlara kimsenin dokunmamasıdır. Yeni kentsel fonksiyonların yerleşmesi sürecinde eski hanların yeri fonksiyonunu kaybetmiştir. Bu fonksiyonlarını kaybetmiş yere eskiden bulunmayan bir fonksiyon (imalat) girmiştir. Bu, ticaret hanlarıyla hiç ilgisi olmayan bir fonksiyondur. İşin ilginç yanı ise; bu biçim imalâthanelerin geçici olmasıdır. Aslında böyle eski bir merkez bu tür fonksiyonlar için bir "kuluçka çevresi" fonksiyonunu görmekte ve bu fonksiyonlar burada belirli bir büyüklüğe eriştikten sonra, yıktığı duvarları, deldiği bacaları olduğu gibi yeni yerleşme düzeninde bırakarak esas yeri olan şehrin dışına taşınmaktadır. Böylece geride yıkık bir han kalmaktadır. Bu yüzden neyin, nerede olduğunu bilmek gerekir. Önce Eski Osmanlı İmparatorluğu devresine özgü kent özellikleri ve sanayi öncesi

kentleri içerisinde uzak mesafe hanlarının çeşitli aşamalarda aldığı biçimlerle, mekânlarının iyi bilinmesi şarttır. Bu biçim ticaret ölüp de, tren, vapur, buharlı vasıtalar devreye girdikten sonra, bu biçim binaları yeni düzende kim kullanabilir diye bir soru çıktığında bunların yerine imalâta dönük bir takım fonksiyonların geleceği tahmin edilebilirdi. Ama, imalâta dönük fonksiyonların burada çok az kalacağı da kesindir. Çünkü büyüyecek, kentin içinde kalamayacak, yığıldığı kadarını bırakıp gidecektir. Bu nedenle hanları imalâtçılardan ve belirli bir imalât tipinden korumak gerekmektedir. Bu yapılar içine ancak imalât sokmayarak korunmasını sağlamak mümkündür. Yoksa sadece "koruyalım" demekle hiç bir şey korunmaz.

Önceki derste sözü edildiği gibi en güzel konut-çalışma yeri bileşimi olan büyük binaları, sanayi öncesi toplumunun yarı anıtsal konak-saray yapıları merkeze en yakın yerdedir. Bu oluşum her zaman böyle olmuştur, örneğin; hâlâ İspanyol kentleri böyledir, İstanbul'da böyleydi. En güzel konakları merkeze en yakın yerlerde görmek mümkündür; işte Topkapı Sarayı, Sultanahmet Meydanı, Yeniçeriler Caddesi denen yöre, bütün konaklar bugün Beyazıt ve Vefa olan yöreden, Sultanahmet'in arkasına düşen yere kadar olan kısımda yığılmıştı; bugün o yörede bu konaklardan nâlâ bir ikisini görmek mümkündür. Toplumun büyük değişme süreci içerisinde bu yöre fonksiyonunu büyük çapta kaybetmiş, değiştirmiş, büyük iş merkezinin Galata yöresine kaymasıyla, özellikle bürokrasi küçülmüştür. Bu kesimde yalnız Vilayet kalmıştır. Oradaki konakların sahipleri fakirleşmişler, değişen toplumsal koşullar nedeniyle fakirleşmeyenler ise bu yöreyi artık konut yeri olarak beğenmeyerek terk etmişlerdir. Peki bu konaklar ne oldu? Konakların çoğu en iyi niyetlerle okul haline getirilmiştir. Örneğin; bunların en büyüklerinden ve en güzellerinden bir tanesi "Zeynep Hanım Konağı" idi. Bu konak tam teşkilatlı Dâr-ül fûnûn olmuş, ve çatır çatır yanmıştır. Eski Harbiye Nezareti olan İstanbul Üniversitesi Merkez Binası, Zeynep Hanım Konağı yandıktan sonra Üniversite oldu ve devam etti. Çevresindeki bütün diğer konaklar, ki Zeynep Hanım Konağı kadar büyük değillerdi, ya teşvikle ya da sahipleri parasız kaldıkları için hızla talebe yurtlarına dönüştürüldü. 1925'lerden 1945'lere kadar o çivardaki bütün konaklar talebe yurdu olarak kullanılmış ve dikkatsizlik nedeniyle hepsi yanmıştır.

Böylece eski kentin merkezine yerleşebilecek fonksiyonların yeri sanayileşme düzeni içinde ne olduğuna dair açık seçik bir teşhisin, bunun yıpratma ihtimaline dair bir değerinin olması gerekmektedir, koruma girişimi ondan sonra gelmelidir.

Bu arada yalı tipindeki saraylara yerleşmiş olan okulların hâlâ durduğu gözleniyor, çünkü bu yapılar 19.yüzyılın taş binaları, yağma binaları, Örneğin; Denizcilik Okulu, Kabataş Lisesi, Beşiktaş Kız Lisesi gibi. Aynı genel anlam içinde konaklar işgâl edilmişti, şimdilik daha yanmadılar.

Şimdiki güncel konularımızdan biri de, örneğin Safranbolu. Safranbolu 19.yüzyılda Ankara'dan Sinop üstüne geçen ticaret yolunun kırılma noktasında çevrenin de artı ürününü toplayan bir düzen içerisinde birden zenginleşmiş, kendine özgü ihtisaslaşmış zanaatı da olan bir yerleşmedir. 19.yüzyılda büyümüş, o zenginlikle belirli evler oluşmuştur. O evler zamanının tüm özelliklerine sahiptir. Evlerin çok mekânlı, çok hacimli olmalarına karşın hiç bir hacim özel bir fonksiyon için ihtisaslaşmamıştır. Herhangi bir hacime istenirse yakat serilip kaldırılabilen, istenirse

sofra serilmekte, istenirse yorgan kaplanmaktadır. Bu özellik sanayi öncesi toplumlarının sarayları dahil, konakları dahil, zengin evleri dahil hepsi için geçerlidir. Evler çok hacimlidir, ancak fonksiyon bakımından farklılaşmamıştır. Örneğin; Safranbolu evlerinde üzerinde çizgi çizilip, yazı yazılabilecek bir masayı koyacak yer yoktur. Kitap koyacak yer de yoktur. Örneğin, lisenin edebiyat hocası bir hanım bu amaçla yüklükleri açarak, içine raflar yapıp kitaplarını yerleştirmiş ancak bu kez kitapların görünmemesinden yakınıyor. Yüklükler derin olduğundan kitaplar üç sıra, kullanimını olanaksızlaştırıyor.

Sanayi öncesi evlerinin çok mekânlı fakat ihtisaslaşmamış olmasına karşın, modern sanayi toplumlarında evler konut olarak kullanıldığı zaman bile belirli ihtisaslaşma çerçevesi içinde farklılaşma göstereceklerdir. Sanayi öncesi toplumlarında mekân farklılaşmaması misafir odasından yakat odasına kadar, bu anlamda en genel kullanımdan en özel kullanıma kadar her tür faaliyeti aynı mekânda yapılmasını olağan bulmaktadır. Bu durumda, mekân düzeninde hiç bir farklılaşma getirmeyen Kula evlerini veya Safranbolu evlerini korumak bu açıdan da büyük sorunlar getirmektedir.

Bu nedenle, "konut koruma" ya dönük çözümlenelerde; hem eski, hem yeni aile yaşamını, ve ailenin mekân kullanma tarzını bilerek ona uygun çözümler aranması gerekmektedir. Hangi işleve dönük yapıyla olursa olsun "koruma" konusyla ilgili çalışmalarda başarıya ulaşmak için mutlaka eskiyi ve yeniye ve değişme sürecini aynı oranda bilmek şarttır. Örneğin, 4.Vakıf Hanı'nın korunması söz konusu ise; 4.Vakıf Han 20 sene sonra korunması gereken bir bina olacak ve içindeki fonksiyonlar onu ittirecektir. 4.Vakıf Han planlanırken; küçük birimler halinde işleyen bir iş strüktürüne göre yapılmıştır, birbirinden müstakil odalar, içinde tek tek iş yerleri ve genel servisler... Ancak bugün söz konusu olan büyük işletmelerdir. Bütün bir binayı kullanan işletmelere yönelinmektedir. Örneğin; bir Sapanca'nın, bir Koç'un Salıpazarı üzerinde 7 katlı binanın bütünü kullanır olması bir tesadüf değildir. Modern işletmecilikte belirli fonksiyonlar ve ilişkileri değişmiştir. Örneğin; müdürlerin mutlaka sekreterleri olması gerekir. Sekreterin odası belirli bir iletişim gerekliliğinden dolayı müdürünkine içeriden girilebilir şekilde düzenlenmelidir. Bu durumda korumakla yükümlü olunan 4.Vakıf Han, yeni gelişen işletme biçimleri ve iş örgütleri bakımından uyumsuz bir bina olacaktır. Bu yargıya varmak ve yapıyı mümkün olduğunca özgünlüğünden taviz vermeden gereksinmelere uyarlamak için, 19.yüzyıllarda işletmecilik birimlerinin büyüklüğü ve işlemleriyle, 21.yüzyıldaki işletmecilik birimleri hakkında ayrıntılı olarak bilgi sahibi olmak gerekmektedir. Bu nedenle, yalnız aileyi değil, yalnız işyerini değil, yalnız bürokrasiyi değil, hukuku v.s. daha bir sürü şeyi bilmek şarttır. Hangi meselenin korunmasıyla ilgileniliyorsa, onun hakkında derinine ve yaygınlığına bilgi edinmeye çalışılmalıdır.

Nasıl korunacağına karar vermek için, neyi, kimden korumanın gerektiğini bilmenin önem taşıdığı vurgulandıktan sonra, bu bilgi edinme meselesinde kısıtlayıcı yönler üzerinde durmakta da yarar vardır. Örneğin; ilgilenilen kolları çok zaman, yeterli gerekli bilgi birikimi olmayabilir. İnsan konutla ve ona bağlı olarak, aile sosyolojisi ile ilgilenir ama aile sosyolojisinin gerekli birikimi sağlamamış olması çok mümkündür. Örneğin; bu ailenin kadına dönük veya çocuğa dönük ilişkiler sistemi halinde analizi

son 7 yıllık bir olaydır. Eğer söz konusu çalışma son 7-8 yıldan daha önce aileye dönük bir koruma ise, bunu bulmak olanaksızdır. Bu durumda, belki bu bilgiyi bizzat üretmek gerekmektedir. İster hukukçulukta olsun, ister işletmecilikte olsun, ister siyaset bilimlerinde olsun sosyal bilimlerin hepsi yeni gelişen bilgilerdir. Dolayısıyla istenilen bilgi genel anlamda henüz daha birikmemiş olabilir. Bu büyük bir sınırlayıcıdır. Onun için çok defa tıpkı plancılıkta olduğu gibi korumacılıkta da korumanın problemlerine dönük sosyal bilimcilerin ihtisaslaşması gerekebilir. Bu konuda çok belirgin bir örnek verilebilir; Türkiye'de şu anda mimarlığa dönük ihtisaslaşan sosyologların sayısı en fazla üçtür. "Koruma" konusundaki çalışmaların örgüt halinde sürdürülmesi için bazı sosyal bilimcilerin buna dönük ihtisaslaşması şarttır. Her konuda olduğu gibi sosyolojide de her sosyolog her konuda ihtisaslaşamaz.

Bilgi edinme bakımından ikinci büyük kısıtlayıcı sorun; bütün iyi niyetlere ve bilgi varlığına rağmen yanlış teşhis konmasıdır. Örneğin; -ve bu çok olur- benzetmelerle gidildiği için, orijinal çalışmaya yatkın olunmaması halinde, çok kolay benzetmelerden faydalanmaya kalkarak yanlış yorumlara gidilebilir. Örneğin; Avrupa'da 16. ve 17.yüzyıl binalarının korunması diye bir mesele varsa Türkiye'de de 16. ve 17.yüzyıl binalarını korumaya girilebilir. Avrupalılar 19.yüzyılın sonunu yıkıyorlar diye burada da o dönem yıkılır, Avrupalılar kendi ticarete dönük şehirlerinin gelişme safhasını kurup, korurken, Türkiye'de İzmir gibi tek ticarete dönük yerleşme örneği ortadan kaldırılır, yerine apartmanlar inşa edilir. Yanlış teşhisin sık sık altında yatan mesele kronolojik sırayı sosyal yapı değişimleriyle eşit anlamalı almaktır. "Kronolojik sırada çeşitli memleketlerde aynı zamanlarda görünen şeyler, sosyal yapı bakımından aynı şey değildir, fakat çok zaman karıştırılır." Örneğin; bugün Almanya'da Safranbolu gibi bir kasaba yoktur. Almanya'nın o devre ait, o biçim yaşantıya ait binaları 13. ve 14. yüzyılda yapılmış ve bugün ortadan kalkmıştır. Bugün onların korudukları, 17 ve 18. yüzyılda ortaya çıkan tamamıyla uzak mesafe-yoğun ticarete bağlı, büyük tarımsal artı ürünle ortaya çıkmış değişik bir düzenin yapılarıdır. O tür binaların gerektirdiği yaşam tarzının ve sosyal yapının bizde ortaya çıkış zamanı 19.yüzyılın ikinci yarısıdır. Söz konusu olan sıra evler de zaten bu döneme tarihlenmektedir. İzmir'de de bu tarihlere ait sayısız örnek mevcuttur, ancak 19.yüzyılın yapısı diye üzerinde durulmamış ve ortadan kaldırılmıştır. Aslında bu değerlendirmede mesele "19.yüzyıl evleri" değil, belirli bir ticaret tarzının yarattığı şehir evdir. Kimsenin üzerinde durmadığı esas önemli nokta budur. Bu tür evler orta ve kuzeybatı Avrupa'da 17-18. yüzyılda, Anadolu'da İzmir gibi kentlerde 19.yüzyılda yapıldı. Kronolojik sıranın, toplumsal yaşama birebir tekabül etmeyeceğini unutmamak gerekir. Örneğin; sıra evler 19.yüzyılda merkeze aynı uzaklıkta olmanın yarattığı daha yoğun bir yerleşme tarzıydı. Onu takip eden dönemde, bu aynı uzaklıkta daha çok insanın yerleşmesinin, mümkün olabilmesi için, ortaya çıkan konut tarzı bilindiği gibi apartmandır. Ancak apartmanlarda çeşitlilik göstermektedir. 20.yüzyıl başındaki merkeze yakınlık meseleleriyle bu yüzyılın sonundaki merkeze yakınlık meseleleri değişiktir. Geçmişlerinden dolayı örneğin, Amerika'nın tarzı ile İngiltere'nin tarzı değişiktir. Buna göre hangi binaların korunacağına tek tek karar vermek ve yanlış teşhis yapmamak gerekir.

Ayrıca Türkiye'de sık sık düşülen bir hata da, banliyö ile küçük kasaba olgularını karıştırmaktır. Banliyö: büyük kentin içinden dışına doğru taşan bir nüfusun ve taşan iş yerlerinin -genellikle sanayi- ortaya çıkardığı bir yerleşme biçimidir. Eğer ulaşım ve iletişim kısıtlıysa bu taşma genellikle civardaki eski kır, köy veya kasaba yerleşmelerine de olur. Örneğin; İstanbul'da Avcılar Köyü, üç sene evvel köydü, tarımsal alandı. Bugün banliyördür ve Avcılar halkı İstanbul'a göçmek için gelip de yerleşenlerden oluşmaktadır. Avcılar analiz edilirken, ve Avcılar'daki bir binanın korunması söz konusu olurken, bu yerleşmeyi aynı nüfus diliminde olması nedeniyle, örneğin Safranbolu gibi, (o da 10.000 nüfusluk o da 10.000 nüfusluk) "kasaba" sınıflamasına sokmak çalışmayı yanlış teşhislere yöneltir. Yerleşmeler sisteminin bütünü içersindeki yerini bulmak gerekir. Bölge içersinde, büyük şehre göre, diğer yerleşmelere göre, hakiki yerleşme tarzının ne olduğunun kesinlikle saptanması şarttır. Teşhis yanlışlığı çok büyük karışıklıklara sebep olabilir.

Bir diğer örnek İstanbul'un Anadolu yakasından verilebilir; 19.yüzyılda tren hatları yapıldıktan sonra, Anadolu yakasında sayfiye gelişmesi olmuştu. Bu gelişmenin "köşk" diye anılan kendine has bir konut düzeni vardı. 20.yüzyılda, 1950'lerden sonra otomobil ve diğer araçlarla burası kentin "dış mahallesi" ne dönüştü. Artık değil sayfiye, hattâ banliyö bile olmaktadır. Şimdi o köşkler "sayfiye" veya "banliyö" değil, kentin "dış mahallesi" diye korunmalıdırlar. Bu duruma göre kaide, kontrol v.s. geliştirilmelidir. Vurgulamak istenen sınırlayıcı meselelerden birincisi; genel bilginin birikimi eksikliği, ikincisi de yanlış teşhis olasılığıdır ve buna çok sık rastlanmaktadır. Örneğin; en büyüklerinden bir tanesi eski yarımada'da eski şehir merkezlerinin yeni şehir merkeziymişcesine ele alınmasıdır ve son derece yanlıştır. Eski şehir merkezleri klasik anlamda bir çöküntü sahası halindedir. Artık merkez değildir, istenmeyen fonksiyonların biriktiği bir yöredir. Her ne kadar en kıymetli tarihsel binalar oradaysa da orayı sanki hakiki merkezmiş gibi muameleye tabi tutmak, bu yanlış teşhislerin en tipik örneklerinden biridir.

Üçüncü kısıtlayıcı durum, bütün genel bilgilere ve genel bilgilerle yapılan doğru teşhislere rağmen, uygulamanın getireceği kendine özgü özelliklerdir. Eski şehirlerin merkezlerinin süratle çöküntü mantıkası haline geldiği ve böyle muamele görmelerinin gerektiği kabul edilebilir. Ancak İzmir'in eski şehir merkezi, İstanbul'un eski şehir merkezinden, Roma'nın ki Adana'ninkinden farklı muamele görmelidir. Yani, her olgunun kendine has özellikleri yeniden gözden kaçırılmadan değerlendirilmelidir. Böylece, henüz tam ihtisaslaşmış disiplindeki genel bilgi, doğru teşhis ve her vakanın kendine has özelliklerinin tesbiti ve yeni sistemin içinde alması gereken yerin doğru teşhisinden sonra, neyin, nasıl korunulacağına daha kolay karar verilebilir.

Ancak böyle bir teşhisin yapılabilmesi için de özel halin tesbiti için de, bütün bilgilere rağmen yeniden veri toplamak gerekebilir. Koruma için toplanacak verilerin başında tıpkı bütün öbür tatbikata dönük bilim kollarında olduğu gibi bilinen temel prensiplerin geçerli olup olmadığını yahut hangi safhasının geçerli olduğunun belirlenmesini sağlayacak veri toplamak gereklidir. Bir başka deyişle, korumada da tıpkı bir köprünün yapımında olduğu gibi -örneğin, siz köprünün nasıl yapılacağını bilirsiniz- fakat

somut bir köprüyü yapmak için o köprünün ayaklarının dayanacağı yerdeki toprağın jeolojisini, açıklığının uzaklığını, eldeki materyalin kalitesini bilmek lazımdır. Böylece, köprüyü yapmayı bilmenin yanı sıra somut bir köprü örneği için belirli verilerin olması şarttır. Korumada da ilk toplanacak veriler, bilinen prensiplere göre tatbikata yönelmeyi kolaylaştıracak verilerdir. Aslında bu, bütün mimarlık için de geçerlidir. Örneğin, Ümraniye'de bir yerleşme yeri yapılacaksa, yapılacak veri toplama çalışması, kentin bu yöresinin kimlerin, ne zaman, ne büyüklükte gelecekleri ve bunun ne kadar kontrol edilebilir olduğunun ortaya koyulmasıdır. Önemli olan; bilinen prensipler içerisinde özel hali teşhis etmek için veri toplamaktır. Örneğin; İstanbul Üniversitesi'nin çevresindeki sokaklar incelenirken bilinmesi gereken önce bu sokağın Osmanlı İmparatorluğunun temel merkezî yerleşmesinde başlangıcında konak olan bir yan sokak olduğu ve dolayısıyla burada o zaman orta sınıf insanların oturduğudur. Onların yaşam tarzında, tek binada tek kişi oturduğu unutulmamalıdır. Burada gözden uzak tutulmaması gereken ikinci önemli nokta, buranın Üniversite gibi modern İstanbul toplumunda çok önemli ve yeri zor değişir bir büyük örgütün hemen yanında yer aldığıdır. Ayrıca burası modern İstanbul'un merkezî iş alanının imalata dönük çöküntü mantığında yer aldığından bu imalathanelerin baskısını kesin olarak hissedeceği de göz önünde tutulmalıdır. İmalathaneler gelip geçicidir. Ancak imalathaneler geçtiği gün burası depolama fonksiyonuna dönüşür, depolama çıkınca da yerine örgütlü yazıhaneler girer. Acaba bu aşamalar nasıl atlatılabilir? Daha doğrusu bu yapılarda "koruma"ya yönelindiğinde, bu baskıların nerde durduğunun saptanması gereklidir. İmalatın baskısı nerede, depolamanın baskısı nerede duruyor, Üniversitenin örgütsel baskısı nerede duruyor? Toplanması gereken bilgi budur. Ticarethane, imalathane, örgüt, yazıhane gibi işlevlerin birbirini takip ederek binaları istila etme oluşumunun ne olduğu hakkında oldukça açık seçik fikir sahibi olmak gerekmektedir. Veri toplama araştırması bu anlamda önemlidir. Korunması öngörülen bölgelere gidilerek, oradaki insanların, kaçının evlerini konut olarak kullandığının, daha önemlisi bu insanların nebeden, ne zaman geldiklerinin, burada ne kadar zamandır oturduklarının, çıkıp çıkmayacaklarının; hangi koşullarda çıkacaklarının, kaçta kaçının imalata dönüştüğünün ve bunun ne biçim imalat olduğunun (örneğin, tenekecilik gelirse başka, pamuklu dokumacılık gelirse başkadır) saptanması gereklidir.

Bazan, özellikle böyle üniversiter bir çevrede, koruma için dahi yeni bilgi üretmek üzere bir araştırma yapılabilir. Örneğin; Belediye'nin, Nazım Plan'ın veya Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün v.b. bir kurumun korumacıysanız, korumayı fiilen tatbik etmek için veri toplamanın gerekliliği önemlidir. Ancak koruyucu olarak üniversiter, akademik bir çevrede yapılacak iş sadece bu değildir. Korumaya dönük yeni bilgiler de üretilebilir. Ancak, iki türlü veri toplama meselesi olduğunu ayırmak gerekir. Bunlardan biri; fiilen korumayı yapmak için bilinen bilgi kolları içerisinde nerde durulduğunu tesbit etmek üzere elde edilen veriler ki bunlar orijinal veri değildir. Bütün mimarlardan, korumacılarından istenen de genellikle budur. Bir de orijinal bilgi üretmek amacıyla veri toplama söz konusudur. O zaman kıyaslamalar, mevcut disiplinlerdeki bilgilerin tutarlılığı, tutarsızlığı, faydalılığı, faydasızlığı işin içine girer. Bu veri toplama herhangi bir orijinal araştırmada yapıldığı gibi rastgele olamaz. Rastgele veri toplanmaz, mutlaka önce son derece açık-seçik bir genel hipotez olmalı, ve 2. ve 3. derecede alt-ilişkilerin tesbit edilmesi gerekmektedir. Örneğin; İzmir'in merkezi iş alanının hudutlarını tayin istenebilir. Ancak, bu bir araştırma için kafi değildir. Alt

hipotezler açık-seçik koyulmazsa, araştırma yapılamaz. Her Üniversitenin her bölümünün raflarında, ve her araştırma grubunun raflarında hiç anlamı olmayan binlerce anket vardır. Çünkü, veriler hipotezsiz toplanmıştır. Neyle, neyin ve niçin ilişki hâlinde görülmeye çalışıldığının açık-seçik ortaya koyulması gerekir. Mutlaka alt hipotezleri yani, hangi yönün hangi yönle ilişki halinde düşünüldüğünü açık-seçik ortaya koyulması ve buna bağlı olarak veri toplanması ve analizi gereklidir.

İkinci büyük hata, araştırmalarda eldeki kaynaklara ve imkanlara göre problemleri araştırılabilir büyüklükte ele almaktan doğmaktadır. Her zaman gençliğin ve tecrübesizliğin getirdiği çarpıklık yapılamayacak kadar büyük işleri yapmak istemektir. Aslında başarı, kaynakları ve yetenekleri, maddi olanakları, zaman, bilgi ve başka kısıtlayıcı şeylerle beraber işlenebilir büyüklükte bir hipotez getirmektir. Onsuz araştırma yürümez. Büyük projeler olur, büyük ekipler çalışır, ama ekibin her bir üyesi kendi payına düşen alt-projeyi minimuma indirmelidir. Yoksa istenilen randıman elde edilemez. Ancak sorunları ne kadar küçültürseniz küçültün, ne kadar ayrıntıda çalışırsanız çalışın, eğer hipotezlerinizi açık-seçik koymamışsanız, yine başarılı olamayacağınız açıktır. İkisi birbirini tamamlamak mecburiyetindedir.

Hipotezi ve işlenebilir büyüklükteki problemi saptadıktan sonra 3. aşamada hangi tekniklerle bilgi, veri toplanacağına karar vermek gerekir. Koruyucular için çok önemli yönlerden biri, temel disiplinlerdeki bilgi kadar, yani; sosyolojide, işletmecilikte, şehircilikteki bilgi kadar, bu bilgilerin tarihsel yönünün de araştırılmasıdır. Korumacıların çok iyi tarih bilmesi gerekir; iyi tarih bilmek, tarih kaynaklarına karşılaşılan problemle ilgili soruyu sorarak bakmakla olur. Örneğin; eski İstanbul yarımadasının korunması sözü konusu olduğunda, eski İstanbul yarımadasının o belirli yöresinde Bizans ve Ormanlı İmparatorluklarının hangi müesseselerinin hangi tarihlerde, nerelerde yerleştiğini, nasıl değiştiğinin çok iyi bilinmesi gerekir.

Burada vurgulanmak istenen, tarihte sosyolojik yönden önemli yerleri bulmaya çalışarak tarihsel bilginin toplumsal yapı yönünden geliştirilmesi şartıdır.

Araştırmanın hipotezlerden sonraki önemli sorunu veri toplamak için teknik seçmedir. Çabuk veri toplamak için en uygun yöntem "sörvey"dir. Sosyal bilimlerde anket uygulamanın bilimsel adı "sörvey"dir. Ve araştırmada hipotezin tahkikine yarayacak bilgiyi toplamak için yapılır. Sörvey az zamanda çok bilgi toplamak için en uygun yoldur. Ama usulüne uygun yapılmazsa hiç bir şey ifade etmez. Sörvey yapmanın en önemli yönü, usulüne uygun örneklem seçmektir. Örneklem de, sörvey demektir ve ilgilenilen olgunun bütünü en iyi temsil edecek tarzda istatistikî usullere uygun seçilmiş insanlara o olgunun nasıl olduğunu anket tatbik ederek öğrenmek anlamına gelmektedir. Ancak, örneklemsiz sörvey olamaz, "Gidelim Çerkezköy'de, 12 kişiye soralım, nasıl konut istiyorlar, adına sörvey diyalim" dersiniz bu sörvey değildir. Sörvey usulüne uygun örnekler ve istatistikî metod gerektirir. İstatistikî metodlar kullanılmıyorsa, -örneklem seçmek dahil- sörvey yapılmıyor demektir. Ama ne var ki her araştırmada sörvey de gerektirmeyebilir. Örneğin; 10 tane ev koruncaksa. bu on ev için genel gözlemler yaparak, gerekli çalışmalarını sürdürmek kabildir.

uygun yapılara bakarak sörvey yaparken, çalışılan alanda usulüne uygun olarak mümkün olan herköşin sörvey içine girme şansının eşit olmasının sağlanması, yani örneklem herkesin temsil edilebilmesi açısından üzerinde en çok önemle durulması gereken bir konu olduğunu bir daha söylemek istiyorum.

Teknik seçmek araştırılacak konuyla ilgilidir. Tekniklerde mutlaka sörvey olması gerekmez, fakat sörveyin en çok kullanılan ve en kötü kullanılan metod olduğu kesindir. Bu nedenle çok daha düzgün araştırma yolları olduğu unutulmamalıdır. Survey yapılacağına, yani bütün toplumu temsil edecek küçük bir parça seçileceğine, belirli bir adanın içinde, hepsinin alınması daha doğru olur. Sosyal bilimlerde buna "sondaj usulü" denir. Bunda örneklem le çalışılmaz. Örneğin; bütün kenti almaktansa onun içindeki adanın tümünü almak "sondaj" yöntemini kullanmak mümkündür. Bunun temsil etme gücü kısıtlıdır. Ancak, hiç değilse belirlidir. Kısacası sörvey çok özel bir metoddur, son derece dikkatli kullanılması gerekir. Özellikle anket tatbikinde rastgelelik çok kötü yönlere, çok yanlış teşhislere götürebilir. Bunun yerine sondajlar yapılabilir, genel gözlemler yapılabilir v.s. ve her zaman problemin küçültülmesine çalışılır. Eğer hepsiyle uğraşılıyorsa problemin küçültülmesi ve bakıldığı kadarına sağlıklı bakılması gerekir. Daha sonra, usulüne göre toplanan bilgiler usulüne göre analiz edilir.

Özetlemek gerekirse, korumanın başarısı için eskiyi bilmek, yeniyi bilmek; daha önemlisi de eskiden yeniye dönüşümü bilmek gerekmektedir. Koruma; genellikle bu değişme sürecinin kontrolü olmaktadır. "Hangi eski, hangi yeniye, nasıl dönüşüyor?" diye girilen bir araştırma sonunda yine, eskinin nasıl bir süreç içinde yeniye dönüştüğünü, bunun nasıl kontrol edilebileceği meselesine dönüp bağlanır. Bir anlamda "koruma", değişme süreçlerinin bilinçli olarak kontrolü, yön değiştirtilmesi ve durdurulmasıyla sağlanır.